

КИТОБ ЎЙИНЧОҒИ САНЪАТИ ЎТМИШИ ВА БУГУНИ

Хусанов Носир Тўйчиевич

Камолиддин Бехзод номидаги

Миллий рассомлик ва дизайн институти

«Миниатюра ва китоб графикаси» кафедраси доценти

Nosirhusanov255@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18785782>

Аннотация. Ушбу мақолада “Кўғирчоқ китобининг яратилиш тарихи” бу санъати тури XX асрнинг 20-йилларида хурарманчилик йўли билан китоблари оммавий равишда ишлаб чиқарила бошланди. Ҳозирга келиб бу санъат тури кўп минг нусхада ишлаб чиқариш ўта мураккаб ва қиммат дастгоҳларни талаб қилади. Лекин бу харажатларни оқлайди, чунки босмахонадан чиқаётган махсулотга талаб жуда юқори. Кўғирчоқ китобининг санъат даражаидаги ҳақиқий наъмунаси олти ойлик болалардан тортиб, то катта ёшдаги инсонлар учун ҳам фойдаси жуда катта.

Калит сўзлар: Слайд-шоу, графика, клапен, композиция, поделка, эстамп, туннел, семантика.

Аннотация. В этой статье "история создания кукольной книги" этот вид искусства начал массово производиться в 20-х годах XX века ремесленным способом. В настоящее время для изготовления многих тысяч экземпляров этого вида искусства требуются чрезвычайно сложные и дорогие станки. На художественном уровне - образец книжки игрушки - варьируется от шестимесячных детей до пожилых людей, польза огромна.

Ключевые слова: слайд-шоу, графика, клапен, композиция, поделка, эстамп, туннель, семантика.

Abstract. in this article "the history of the creation of a doll book", this type of art began to be mass produced in the 20s of the twentieth century in a craft way. Currently, the production of many thousands of copies of this type of art requires extremely complex and expensive machines. At the artistic level - a sample toy book - varies from six-month-old children to the elderly, the benefits are enormous.

Keywords: slide show, graphics, valve, composition, craft, print, tunnel, semantics.

Суратли китоблар мутахассиси, профессор Николажева “Расмли китобда матн билан расм ўқувчи ва кўрувчи орасидаги креатив диалогни стимулясия қилади, натижада визуал ва вербал билимларни оширади дейди[1]”

Кўғирчоқ китобининг яратилиш тарихи.

Биринчи китоблар XVIII асрда маълум бўлган. XX асрнинг 20-йилларида хурарманчилик йўли билан китоблари оммавий равишда ишлаб чиқарила бошланди. Слайд-шоу¹ китоблар ва соя театри учун махсус ўйинчоқ китоблари оммавий ишлаб чиқарила бошланди. Улуғ Ватан уруши даврида ҳам клапанлар² ва тешиклари бўлган ўйин китоблари ишлаб чиқарилган. XX аср 60-70-йилларда дўконларида Совет фуқаролари

кўчма дисклари бўлган китобларни соатлар, телефонлар, ўйилган деразалари бўлган китоблар, болалари учун стерео³ расмлар билан сотиб олишлари мумкин эди. 80-йилларда биринчи саҳифасида эшиги очилган китоблар кенг тарқалди, шу билан бирга биринчи мусикий китоблар пайдо бўлди. Панорама китоблари айниқса машҳур. Ҳар бир саҳифани очишда ўқувчилар олдида уч ўлчовли тасвир пайдо бўлади. 90-йилларда ғоявий китоблари (мусикий, математик ва бошқалар), ҳажвий китоблар ва ўйинчоқ китоблари нашр этилди. Мисол тариқасида биз кўғирчоқлар тасвири туширилган таниқли китобларни келтиришимиз мумкин, улар ўйиндан олдин қайчи билан кесилиши ва улар учун бутун қоғоз шкафини тайёрлаши керак эди. Либослар ва бошқа кийимлар картон кўғирчоққа маҳсус бурмалар билан бириктириб ишланган.

"Ўйинчоқларимиз ҳикояси" китобининг муқоваси.

1. Слайд-шоу (камдан-кам ҳолларда Слайд-фильм) - бу маълум бир мавзу бўйича олдиндан танланган, проекцион экранда ёки электрон мониторда бир қатор ҳаракатли тасвирларнинг намоиши.

2. Клапен-Қисм ёки қурилма, механизмдаги тартибга солувчи валфнинг бир тури, асбоблар. 3. Стерео-бу бизга юнон тилидан келган сўз-бу "фазовий" деган маънони англатади.

Ўйинчоқлар китоби

Ўйинчоқлар китоби -бу болалар учун расмлар китоб бўлиб, у болага нафақат унга қараш ва ўқиш, балки у билан ўйнаш, шакилга қараб жойлаштириши ёки унга турли ранглар бериш, ижодий ўзгартиришлар қилиш ва ҳ. к. :

* айланувчи стол китоби бир нечта думалоқ варақлардан иборат бўлиб, уларни айлантириш ва кесмаларда пайдо бўладиган тасвирларни кўриши;

* аккордеон китоби аккордеон сингари букланган, шунинг учун уни саҳифаларни очиш ва катлама орқали ўқиш ва текшириши;

* ғоялар китоби (қизиқарли китоб) - тегиниш пайтида овоз чиқарадиган ёпиштирилган қисмлар билан ишлаши;

* панорама китоби — муқовали китоб) - очилганда саҳифада рақамлар кўтарилиши билан ишлаши; (қоғоздаги мавжуд кесмалар туфайли)

* (поделка) ДИЙ¹ китоби-иловалар учун бланкалар, қоғоз ўйинчоқлар, кўғирчоқлар учун кийимлар ва бошқаларни қўллаши;

* бўяш китоби — ранг бериш учун мўлжалланган шаклларнинг контурлари билан бажариши;

* китоб-рasm-маълум бир шакл шаклига эга бўлиши; (уй ,машина, қуш ва бошқалар.)

* китоб экрани - қалин картон варақлар билан, уларни экран каби жойлаштириш ва ўйинда безак сифатида ишлатиши;

* ўйин режаси билан китобни яратиш *мункун*.

Росмэннинг "Этикли мушук" китоби

Панорама китобларидан ташқари, ҳаракатланувчи қисмлари бўлган китобларда кесмалар мавжуд (Инглизча ҳаракатланувчи китоб), унда расмларни эгилувчан элемент остида кенгайтириш ёки "яшириниши" мумкин.

1.(Поделка) ДИЙ-бу кичик маҳсулот, одатда қўлда тайёрланади.

Панорама китобига (инглизча қалқиб чиқувчи китоб) қисман яқин бўлган "уч ўлчовли" китобнинг махсус тури туннел китоблари (инглизча tunnel¹ китоби) бўлиб, уларнинг ўртасида бошқа саҳифалардаги тасвирлар кўринадиган кесма мавжуд-қоида тариқасида, бу бир нечта режалар ландшафтлар ёки портретлар бўлиши мункун.

Китоб Туннели

Уч ўлчовли откриткалар шунга ўхшаш тарзда қилинган. Китоб ичидаги кесма бармоқ кўғирчоқлари (масалан, китоб бағишланган ҳайвон тасвирланган) кесилган жойга киритилган китобларда ҳам учрайди; қоида тариқасида, бундай китоблар қалин картонга босилади. Ўйин учун мўлжалланган китоблар Ғарб маданиятида машҳур бўлган бир қатор

расмни китобларни ўз ичига олади, унда ўқувчи маълум бир объект ёки шахсни топишга таклиф қилинади.

Суратли Болалар адабиёти бўйича энг илғор мамлакат – Буюк Британиянинг Охфорд луғатида «Болалар адабиёти деб болалар учун махсус яратилган ёки уларни қизиқтирадиган китобларга айтилади. Бундай адабиёт турли жанрлардан ташкил топган бўлади: расмни китоблар, ҳикоялар, шеърӣ тўпламлар, аллалар, эртақлар ва таълим китоблари. Болалар адабиёти болалар ёшига мос контент, тил ва расмлардан иборат бўлиши керак. Унинг мақсади болаларга таълим бериш, завқлантириш ва илҳомлаштириш бўлиши керак», дейилади. Яъни расмни китоблар бу – болалар адабиётининг алоҳида мустақил бир жанри.

1. Tunnel китоблари аккордеон билан боғланган ва чуқурлик ва истиқбол иллюзиясини яратадиган бир нечта саҳифалардан иборат. Ҳар бир саҳифада сиз охириги варақни кўришингиз мумкин бўлган тешик мавжуд. Натижада тасвирлар уч ўлчовли саҳналарга айланади.

Суратли Болалар адабиёти бўйича энг илғор мамлакат – Буюк Британиянинг Охфорд луғатида «Болалар адабиёти деб болалар учун махсус яратилган ёки уларни қизиқтирадиган китобларга айтилади. Бундай адабиёт турли жанрлардан ташкил топган бўлади: расмни китоблар, ҳикоялар, шеърӣ тўпламлар, аллалар, эртақлар ва таълим китоблари. Болалар адабиёти болалар ёшига мос контент, тил ва расмлардан иборат бўлиши керак. Унинг мақсади болаларга таълим бериш, завқлантириш ва илҳомлаштириш бўлиши керак», дейилади. Яъни расмни китоблар бу – болалар адабиётининг алоҳида мустақил бир жанри. Ўйинчоқ китоблари-бу ўқув ўйинларининг қўшимча имкониятларига эга бўлган болалар китоблари нашрлари. Бу болани туғилишидан бошлаб унинг атрофидаги дунё билан таништиришнинг энг осон ва кўп қиррали усули. Ўйинчоқ китоблари турли хил материаллардан иборат бўлиши мумкин: юмшоқ мато, қалин картон, ПВХ. Асосийси, агар бола "таъмга" китобини синаб кўришга қарор қилса, уларни ювиш осон ва бардошли бўлиши лозим.

Юмшоқ ва сезгир китоблар

Энг кичиги учун ўқув ўйинчоқ китобларининг махсус тури юмшоқ мато китоблари (инглизча текстурали китоблар) бўлиб, улар энди босма нашр эмас, балки китоб шаклидаги ўйинчоқдир. Қизиқарли китобларда бўлгани каби, юмшоқ китобларда ҳам кўпинча товуш чиқарадиган элементлар билан тикилган.

Юмшоқ ва сезгир китоблар.

Бундай китобларнинг сув ўтказмайдиган навлари мавжуд ("хаммом китоблари"). Уларга тактил¹ китоблар қўшилади, одатда кўзи ожиз болалар учун мўлжалланган ва рельеф тасвирига тегиниш орқали маълумот узатади. Улар Брайл ёзувлари билан бирга саҳифаларга ёпиштирилган турли хил материалларни (мато, ёғоч, картон, пластмасса, кўпикли каучук, металл) ўз ичига олиши мумкин ва улар ҳам тарбиявий, ҳам ўйин ва сюжет бўлиши мумкин. Ўйинчоқ китоблари-бу ўқув ўйинларининг қўшимча имкониятлари- га эга бўлган болалар китоблари нашрларидир. Бу болани туғилишидан бошлаб унинг атрофидаги дунё билан таништиришнинг энг осон ва кўп қиррали усули. Ўйинчоқ китоблари турли хил материаллардан иборат бўлиши мумкин: юмшоқ мато, қалин картон, ПВХ².. Асосийси, агар бола "таъмга" китобини синаб кўришга қарор қилса, уларни ювиш осон ва узоқ муддатга фойдаланиш учун ишлаб чиқарилади.

Оналар яхши билишади: Бола 2-3 ёшга кирганида кунига янги сўз ўрганади «У нима?» «Бу қандай?» мазмунида юзлаб саволлар бериши мумкин. Шундай пайтларда ҳамма жараёнлар ҳақида ҳам батафсил тушунтиришнинг иложи бўлмайди. Расмли китоблар билан эса бу муаммони осонроқ ҳал қилиш, бола тафаккурини шакллантиришда рангли, ёрқин суратлар билан тўғри маълумотни бериш мумкин. Шу маънода суратли китоблар илк даврда қуйидаги жараёнларда кўмакчи бўла олади:

1. Болага дунёни англашда ёрдам бериш;
2. Болага бошқаларни билишга ёрдам бериш;
3. Болага ўзини билишга ёрдам бериш;

Болалар рангли қўғирчоқ китобларни қизиқиб томоша қилади

Биринчи китоблар ёрдамида сиз болангизга янги қизиқарли билимларни ўйин тарзда ўргатишингиз мумкин.

1. Тактил китоб-бу турли хил материаллардан асл нусхага иложи борича яқинроқ чизилган расмлари бўлган кўп рангли китоб.

2. ПВХ-бу сунъий келиб чиқадиган бир нечта таркибий қисмлардан, шу жумладан поливинил хлориддан иборат мато.

Сиз болангизга ҳайвонларнинг қандай кўринишини ва гапиришини" айтиб беришингиз мумкин; геометрик шакллар, рақамлар ва ҳарфларни кўрсатиш; болани ўйинчоқлар ва атрофимиздаги бошқа нарсалар билан таништиринг. Уй кутубхонангизда янги форматдаги компаниянинг бир жуфт магнит ўйинчоқ китобларига эга бўлган магнит қисмлар ўйинда объектларни таснифлаш, изчил қисқа ҳикоя яратиш ва семантик¹.

занжирларни яратиш учун ишлатилиши мумкин. Уй кутубхонангизда янги форматдаги компаниянинг бир жуфт магнит ўйинчоқ китобларига эга бўлган магнит қисмлар ўйинда объектларни таснифлаш, изчил қисқа ҳикоя яратиш ва семантик занжирларни яратиш учун ишлатилиши мумкин. Кичкина формат сизга узок сафарда қизиқарли китобни олиб кетишга имкон беради ва онам тушлик тайёрлаш билан банд бўлганида магнитларни махсус магнит тахтада ёки музлатгич яшигида алоҳида ишлатиш мумкин.

Бугунги дунё замонавий болалар адабиёти илм-фан, тиббиёт, технология, муסיқа, театр санъати ва бошқа кўплаб фанлар билан ўзаро боғланиб кетган. Айни даврда болалар китоблари турли хил жанр ва техник кўрсаткичларга эга. Ушбу мақоламиз доирасида биз Ўзбекистон учун нисбатан янги жанр – кўҳирчоқли китоблар ҳақида сўз юритмоқчимиз.

Нега бизга кўҳирчоқли китоблар керакми?

Ўзбек болалар адабиёти тарихига назар солсак, мактабгача ёшдаги болалар учун асосан эртақ, кўшиқ, топишмоқ, мақол, тез айтиш каби халқ оғзаки ижоди намуналарини учратамиз.

1. Семантика-сўзларнинг маънолари ва уларнинг тилдаги алоқаларини ўрганадиган тилишунослик соҳаси.

Болалар адабиётининг мақсад ва вазифаларида болалар адабиёти тушунчаси аввало, турли ёшдаги болалар ва ўсмирларга мўлжалланган сўз санъатидир деб белгиланган. Аммо у ерда замонавий ўйинчоқли китоб-ларнинг мақсади бўлмиш - болада визуал тафаккурни ривожлантириш ва расмларни ўқиш, муҳокама қилиш каби қобилиятларни шакллантириш белгиланмаган. Хўш, суратли кўҳирчоқ китоблар бизга керак эмасми?

Ўйинчоқли китобларни ўрганишда кўп тармоқли ёндашув талаб этилади. Яъни ўйинчоқли китобларни илмий ўрганишда адабиёт, санъат, маданият, тарихи, лингвистика, филология, когнитив психология, социология, нейрофизиология, расм назарияси каби фанларнинг интеграцияси талаб этилади[6].

Хулоса қилар эканмиз, болалар ҳаётида ўйинчоқли китобларнинг ўрни ва аҳамияти биз ўйлагандан анча катта. Кичик ёшдаги ва бошланғич синф ўқувчилари билан ҳар қандай педагогик фаолиятни ўтказишда ўйинчоқли китоблар самарали инструмент бўла олади. Чунки улар энг боланинг қизиқишини жалб қила олади, бунинг ёрдамида эса билим бериш осонроқ ва фойдалироқ бўлади. Ўйинчоқли китоблар орқали бола китоб мазмунини чуқурроқ англайди. Бугун Ўзбекистонда таълим соҳаси жаҳон стандартларига тенглаштирилаётган бир паллада, инсон ривожланишининг энг муҳим палласи бўлган болаликда ўқиш учун яратилган ўйинчоқли китоб феноменига эътибор қаратмасак, яна узок йиллик вақтни бой бериб қўйишимиз мумкин.

Фойдалилган адабиётлар

- [1] Nikolajeva, M., & Scott, C. (2001). How Picturebooks Work (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/978020...>
- [2] Sullivan, A & Brown, M. (2013). Social inequalities in cognitive scores at age 16: The role of reading.
- [3] Mari'a Cecilia Silva-Dí'az, Picturebooks, lies and mindreading. Gretel Research Group, Universitat Auto'noma de Barcelona, Spain. Nordic Journal of ChildLit Aesthetics. Vol. 6, 2015.
- [4] Жумабоев М. Болалар адабиёти ва фольклор. – Тошкент: Адабиёт, 2006
- [5] Campbell A. J. Grammatical Man: Information, Entropy, Language, and Life. Simon and Schuster. 1982.
- [6] Colomer Teresa , Bettina Kümmerling-Meibauer, Cecilia Silva-Dí'az. New Directions in Picturebook Research. Routledge. 2012